

Досліджено навчально-виховну модель найвизначнішого мислителя і педагога VII століття Ісидора Севільського, зі змістом реноваційної педагогіки Гіспальської школи VI – VIII століть та її місцем в еволюції становлення західноєвропейської освіти.

Исследована учебно-воспитательная модель выдающегося европейского мыслителя VII века Исидора Севильского, с содержанием реновационной педагогики Гиспальской школы VI – VIII веков, ее местом в эволюции становления западноевропейского образования.

Paper acquaints with education system of the prominent man of science Isidorus Hispales, and with the content of renovation education of Hispales school in VI – VIII centuries, its place in education evolution of Western Europe.

УДК 371.4

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА МОДЕЛЬ ІСИДОРА СЕВІЛЬСЬКОГО ТА ГІСПАЛЬСЬКИЙ ПРОТОУНІВЕРСИТЕТ VII СТОЛІТТЯ

І. В. Цебрій

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Середньовічна модель освіти, процес формування якої в основному завершився наприкінці VIII століття в теоретико-практичній спадщині Ісидора (Вестготське відродження) та Алкуїна (Каролінгське відродження), до виникнення університетської системи залишалася практично незмінною. Головною її метою було ствердження християнської ідеології, виховання глибоковіруючої людини, успішне вивчення латинської і грецької мов, пробудження інтересу до Біблії, історії, національних витоків усіх країн європейської спільноти.

У VII – IX століттях у провідних країнах Західної Європи (Вестготській Іспанії, Імперії франків, Ірландії, Ломбардії) виникла багаторівнева система середньої освіти (початкові церковно-монастирські школи, школи-палаціуми, приватні школи, єпископально-кафедральні школи). Монопольне право в добу Оттонівського відродження в освітянській галузі головним чином ствердила за собою церква, яка ще від часів шкільної реформи Григорія I Великого (540 – 604) готувала не лише церковних діячів вищого рангу, а й державних службовців. Єпископально-кафедральні школи вищого рівня стали фундаментом для створення складної університетської структури у XII столітті, бо університети зазвичай виникали лише в тих культурно-адміністративних осередках, де раніше були засновані єпископські кафедри.

Єпископально-кафедральна школа вищого рівня, прикладом якої може послужити Гіспальська школа VII століття (Вестготська Іспанія), відрізнялася від майбутнього університету лише назвою. У часи єпископату Ісидора Севільського окрім се-

ми вільних мистецтв там викладали медицину, хімію, біологію, мінералогію, географію, історію, демографію, агрономію, архітектуру, флотобудівництво та військову справу. Дослідження структури змісту освіти в єпископально-кафедральній школі в добу раннього Середньовіччя підтверджує, що її керівництво і викладачі ставили актуальні для держави і навчальних закладів завдання та знаходили оптимальні шляхи їхнього вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витокам європейської освіти з її особливою моделлю поведінки наставника при-свячені праці Г. Пікова та В. Безрогова [3; 1]. Зміст педагогіки в добу раннього Середньовіччя та роль у ній унікального викладача став предметом дослідження В. Уколової і Л. Харитонова [4; 6]. Учені довели, що університетська модель у країнах західної Європи з'явилася вже у VII – VIII столітті, та в силу об'єктивних зовнішніх факторів змогла ствердитися лише в середині XI століття. Оскільки в світовій педагогіці XX – початку XXI століття наставник і його навчально-виховна модель розглядалися як одне ціле, метою цієї статті є відтворення навчально-виховної моделі Гіспальської школи в часи єпископату Ісидора Севільського, яка й послужила відправною точкою у становленні європейського університету.

У радянській педагогічній науці, а також і в зарубіжній педагогіці першої половини XX століття видатних педагогів VI – VIII століть вважали зберігачами античних традицій, котрі намагалися донести античну науково-педагогічну думку до наступних поколінь. І лише завдяки системним виданням їхніх творів (у Європі, починаючи з другої половини XX століт-

тя, а в країнах пострадянського простору зовсім нещодавно), ми маємо можливість переконатися, що їх менш за все можна вважати "зберігачами" минулої спадщини. Це були активні діячі епохи нового світу ("рах нова"), які формували новий тип культури та відповідної їйому навчальної системи.

У контексті становлення духовно-моральної парадигми освіти епохи Середньовіччя ми ставимо завдання з'ясувати призначення навчально-виховної системи та проаналізувати педагогічні ідеї найфундаментальнішого вченого раннього Середньовіччя, першого європейського енциклопедиста, автора дидактичної педагогічної літератури – Ісидора Севільського. Ісидор був безпосереднім продовжувачем освітньо-наукових та виховних ідей Боеція і Кассіодора. Однак він дав нам набагато більше можливостей щодо втілення власної моделі на практиці.

Творчість Ісидора Севільського завершила і підсумувала перехідний етап від пізньої Античності до раннього Середньовіччя, демонструючи нам особливий тип мислення вченої людини вже нової епохи. І тому не слід наголошувати на зникненні (чи занепаді) античної культури в даний період, а варто вивчати нові теоретичні та світоглядні засади молоді середньовічної науки, а також принципово нову педагогічну модель.

Виклад основного матеріалу статті. Правління вестготського короля Сісебута в Іспанії VII століття було останнім відносно спокійним періодом існування королівства. Ісидор був вихователем молодого короля і ставився до нього як батько. Звичайно, маючи такого фундаментального вихователя, Сісебут став покровителем науки і мистецтва у своїй державі, що викликало значне пожвавлення інтелектуального життя в країні. Такого піднесення культури не спостерігалось навіть наприкінці існування Римської імперії.

Розробляючи власну теорію виховання Ісидор Севільський дійшов висновку: для того, щоб мати право стати наставником, треба пройти кілька серйозних етапів: по-перше, підготовчий етап до викладання (Doctrina) – створення власної системи передачі загального знання, по-друге, етап Sapientia – надбання наставником мудрості у процесі викладання основ знань окремим вихованцям, котрі бажають навчатися ще в недосвідченого викладача, по-третє, Prudentia – досягнення наставником справжнього благочестя. Лише після цього він має право викладати в єпископальній школі або бути наставником дітей знаті чи королів [2, с. 156].

Для самостійного вивчення науки вихованцем Ісидор Севільський розробив власну систему, яка не втратила своєї актуаль-

ності й сьогодні: той матеріал, що заданий наставником для самостійного опрацювання, необхідно спочатку законспектувати частинами, потім кожну з них переказати вголос, відібрати з кожної частини необхідне і скомпонувати у власну доповідь.

Таким чином, після засвоєння граматики й діалектики вихованець під контролем наставника мав вивчати певними дозами самостійно чотири математичні науки, медицину, юриспруденцію, теологію, історію, географію, демографію, фізику, агрономію, архітектуру, хімію, мінералогію, мореплавання і флотобудівництво.

Нам може здатися це дивним, та у Гіспальській єпископальній школі початку VII століття, коли в ній викладав Ісидор Севільський, вихованці вивчали весь перелічений список предметів, якими мав володіти один універсальний наставник. І якби араби не завоювали Піренейський півострів, то перший університет у Європі виник би в Іспанії VII століття, бо єпископальна школа Ісидора не лише не поступалася університетам XIII століття, а навіть випереджала їх.

Вважаючи людину мініатюрною копією Всесвіту, Ісидор натхненно писав: "Голова людини спрямована в небо, а на ній є два ока, схожі на сонце і місяць. Дихання людини подібне до повітря, бо саме воно породжує вдих і видих, схожі на численні вітри Землі. Живіт людини можна порівняти з морем, бо в ньому зібрані всі рідини, як у море стікаються всі води. Нарешті – ступні ніг можна порівняти із землею, бо вони сухі й містять такий жар, як і земля. Справжній розум міститься в голові людини і підноситься над тілом, як Бог у небесах. Він може оглядати та управляти всіма речами з висоти" [6, с. 379].

Людина наділена тілесними відчуттями, уявою і розумом. "Не добрими справами, не тілесним сприйняттям, а тільки розумом ми відрізняємося від тварин", – стверджує Ісидор [2, с. 157]. Він знаходить для позначення останнього відповідні латинські назви, які вживає у якості синонімів – Intellectus, Ratio, Inteligentia. Таким чином, відносно людини ми спостерігаємо раціоналістичні тенденції у педагогіці дослідника.

Ісидор був людиною свого часу. Не дивлячись на всебічну його освіченість, син готської принцеси та знатного іспаноримлянина з найстарішого роду Картагени, він стояв на позиціях *релігійно-станової освіти*. Детально описуючи працю хлібороба і ремісника (до речі, він з великою повагою ставиться до практичного внеску обох у суспільство), вчений уважав, що кожна людина повинна мати повну уяву про ту працю, яка її годує, а особливо важливо це знати вченій людині, бо вона споживає продукти, вироблені іншими. Тому

ми можемо зробити висновок, що для Ісидора обов'язковим було поєднання теорії з практикою. Учений вивчав і записував характерні для того часу особливості ведення сільського господарства, галузі ремісництва тощо [429, с. 25].

Однак відносно освіти його теорія де в чому розходиться з практикою. Пропагуючи у своїх працях та викладаючи в Гіспальській школі енциклопедичні підвалини знання, Ісидор, як і папа Григорій I, був переконаний (за власною розробленою моделлю освіти), що бути носіями найвищого знання можуть в "божому житті" служителі церкви, які мають передавати й розробляти знання від покоління до покоління, у світському просторі – королі та їхнє оточення, оскільки це потрібно їм для правильного і чесного управління державою, запобігання війнам за допомогою дипломатії через встановлення миру.

А як же іншим верствам населення добратися до справжнього наукового знання? Чи це можливо? Можливо, підтверджує Ісидор, але такий шлях має лежати лише через церкву: миряни-прихожани мають ознайомитися із знанням завдяки слову і проповіді священника, а хто бажає поглибити знання, той має прийняти постриг [2, с. 26].

Спадковість у практичному знанні має передаватися від батька до сина, кожний рівень культури (кожний стан і прошарок суспільства) має своїх носіїв, що повинні бути закріплено знаннями. Інакше держава припинить своє існування. Землероби мають годувати суспільство, ремісники – створювати предмети для користування всього суспільства; воїни повинні захищати державу, професійно навчаючись військовій справі; королі – створювати закони; духовні наставники, які володіють глибокими знаннями, мають навчати своїх учнів, передаючи їм власну мудрість, котра зберігає, розробляє і пропагує знання. Ще є обрані з духовного стану, які настільки наближені до Бога своєю святістю, що практично можуть із ним спілкуватися (за приклад тут Ісидор наводить папу Григорія). Усі носії духовного начала виступають інтегруючим елементом суспільства.

У розділі трактату "Про природу речей", що має назву "Про тих, хто досягнув милосердя", Ісидор описує всі категорії бідності та чим ці люди повинні займатися. Особливі категорії складають *subditi* – раби, які мають працювати на своїх панів, *rustiti* – селяни, призначення котрих виготовляти продукти хліборобства, *coloni* – напівзалежна категорія населення, що займає проміжне становище між селянами та рабами, *famuli* – слуги, які працюють за наймом, добровільно уклавши угоду з хазяїном, *ingenue* – люди не шляхетного походження, котрі можуть зайнятися

будь-яким видом діяльності. Всіх їх разом Ісидор називає "*pauperi*" і "*miseri*" [2, с. 245].

З одного боку, вчений закликає бути милосердними до бідних, захищати їх і їхні права, з іншого – вимагає застосування до них покарань, якщо ці "*pauperi*" і "*miseri*" будуть порушувати закони держави або посягати на чийсь приватну власність. І в цьому немає нічого дивного: Ісидор жив у ті часи, коли відбувалися процеси нового станового розшарування і структура римського суспільства перемішалася з варварською. На практиці важко було зрозуміти, хто є хто, тому дотримання літери закону було єдиним орієнтиром для успішного розвитку суспільства.

Ісидор розробив особливу теорію щодо *виховання правителя*. Ця ідея займає провідне місце в його третій книзі "Сентенцій". На думку вченого, можуть бути різні правителі – "злі" чи "добрі" – все залежить від вихователя. І важливо не просто навчити короля гарно говорити, треба навчити государя правильно діяти. Якщо це дійсно король, то він повинен бути в першу чергу захисником свого народу, віри, батьком усіх бідних, головою усіх підданих у країні. У своїх руках король має зосереджувати всю повноту влади, а його піддані всіх категорій – нести відповідальність перед престолом за покладенні на них повноваження, які постійно контролюються королем. Якщо найменший непослух підданих не засуджено, то це не гідний правитель, який лише подає дурний приклад своєму оточенню.

Зазначимо, що у співвідношенні влади і церкви Ісидор різко розходиться в твердженнях із папою Григорієм I Великим. Ми в нього ніде не зустрічаємо положення, що державна влада повинна залежати від церкви (ідея папацезаризму). Навпаки, авторитет церкви у суспільстві повинен базуватися тільки на її моральних прикладах. Усяка інша влада в державі – це влада короля, вважає Ісидор [2, с. 34].

Надзвичайно цінною для нас є ісидорівська *теорія виховання правителя*, викладена ним у "Настановах королю Сісєбуту" та "Етимологіях". Влада надається королю від Бога, бо він обраний, але в усьому іншому властитель просто звичайна людина, яку треба гідно виховати. Світський правитель повинен мати виключні якості. До таких належать справедливість, благочесття, мудрість, терпіння, м'якосердечність, милосердя. Та все ж найголовнішою справою короля є правильний хід та дотримання правосуддя. Останнє має ґрунтуватися на виключній справедливості, рівності всіх перед законом, неупередженості. Слово правителя ніколи не повинно розходитися із ділом. Ісидор так рекомендує діяти Сісєбуту: "Справою доведи те, що ви-

мовляєш через уста, прикладом підтверджуй те, чому навчаєш на словах. Будь не лише наставником, а й сам уподібнюйся добродетельності. Лише тоді прославишся ти, коли сам завжди будеш виконувати те, чому навчаєш" [5, с. 253].

Лише, коли король буде ідеальним, в тому випадку й піддані будуть відчувати повагу перед владою, ретельність при виконанні своїх обов'язків і любов. Однак нерозумні накази правителя не варто виконувати. Ось як це звучить з вуст самого Ісидора: "Якщо отримаєш наказ робити зло, то не мирися з цим. Якщо наказують тобі чинити жакливо, не підкоряйся. Від якої б влади не надходив подібний наказ, ніколи не погоджуйся творити зло, якщо й навіть тебе жорстоко покарають, якщо навіть тобі погрожують муками й тортурами. Померти не так страшно, як виконувати згубні накази... Не вільний від злочину й той, який їх чинить за чужим велінням. Той, хто підкоряється злу, не відрізняється від того, хто творить зло. Однакова кара пов'язує того, хто задумав зло із тим, хто йому догодив. Різниця для Бога між ними немає" [5, с. 244].

Якщо Ісидору практично вдалося втілити ідеал правителя у своєму вихованці Сісебуті, то, спостерігаючи за широкими масами неосвіченого населення Вестготської Іспанії, наприкінці свого життя він написав таке: "Люди у більшості своїй ліниві до науки, схильні до тілесних насолод, байдужі до праці. Їх вабить багатство, хвилюють дрібні турботи, кожна людина смертна. В нащадках вони не впевнені, скаржаться на життя, яке швидкоплинне. Вони з важкістю набираються мудрості, однак завжди легко піддаються смерті. Перед минулим вони оголені, перед теперішнім жалюгідні, перед майбутнім несвідомі. Перебувають у несправедливості, грішними народжуються, живуть – працюючи, в смутку помирають" [5].

Висновки. Таким чином, ми спостерігаємо, що виховна система Ісидора Севільського в межах суспільства окреслена дуже чітко. За своєю природою вона християнська, за структурою – сеньйоріально-становна. Очевидно, для Ісидора це був ідеальний спосіб підтримання порядку в державі, який певною мірою спрацював у тогочасній достатньо стабільній політичній ситуації Вестготської Іспанії.

Завоювання арабами Піренейського півострова перервало прискорений розвиток місцевої освіти, однак не знищило праць Ісидора Севільського. Дуже схожа виховна система виникла через півтора століття в Імперії Карла Великого, однак політична нестабільність його величезної держави негативно відобразилась на освітніх процесах.

І лише в середині XI століття внаслідок відносної стабілізації міжнародних відно-

син та імпульсу економічного характеру в середньовічній Європі почалося бурхливе зростання міст, що обумовило формування нової цивілізаційної, а разом із нею й педагогічної парадигми. Розквіт міської культури призвів до появи інтелектуала-профі як одного з тих майстрів, ремеслом якого було лише "писати й навчати". З комерціалізацією середньовічного суспільства продукція інтелекту перетворилася на товар, який необхідно було реалізувати на ринку інтелектуальних послуг. Змінилася й освітня модель. Наставника у вірі змінив магістр (*magister, doctor* – учитель, керівник процесу навчання) – інтелектуал, який викладав методи мислення. На відміну від наставника у вірі та навчанні, яким був Ісидор, магістр уже був вузьким спеціалістом (*specialis* – від лат. особливий, приватний), тобто знавцем не цілого, а лише частини – визначеної вузької сфери знання.

Таким чином, витоки сучасного західноєвропейського тьюторства (наставництва) виходять із педагогіки наставництва раннього Середньовіччя, коли вчитель пропонував модель необхідної кількості знання та модель поведінки в навчанні і суспільстві, самостійне опанування цієї моделі вихованцем під контролем наставника, однак без особливого примусу й авторитарних методів виховання. Розглянута проблема не вичерпується тими працями, які існують нині, і потребує більш глибокого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безрогов В. Г. Педагогика Средневековья / В. Г. Безрогов, О.И. Варьяш // Антология педагогической мысли христианского Средневековья. – М.: Евразия, 1994. – Т. 1. – С. 11–28.
2. Григорий Двоеслов. Пастырское правило. Моральные беседы на книгу Йова / Составитель Л. А. Харитонов. – М.: Евразия, 2006. – 306 с.
3. Пиков Г.Г. Реновационная педагогика Каролингского Возрождения и педагогические идеи Алкуина / Геннадий Геннадиевич Пиков. // История и социология культуры. – Вып. 1. – История и социология образования. – Новосибирск: НГУ, 2000. – С. 32–81.
4. Уколова В. И. Григорий Великий и школьная реформа начала VIII века / Виктория Ивановна Уколова // Средние века. – М.: Наука, 1985. – Вып. 48. – С. 27–37.
5. Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего средневековья (конец V – начало VI века) / Виктория Ивановна Уколова. – М.: Наука, 1989. – 381 с.
6. Харитонов Л. А. Папа Григорий Великий / Л. А. Харитонов. – М.: Евразия, 2006. – С. 354–461.

Стаття надійшла в редакцію 15.05.2010 ■